

جلسه دهم :

در اینجا به معرفی این عناصر کلیدی می‌پردازیم:

۱. حیاط (مرکزیت و درون‌گرایی)

حیاط در معماری ایرانی فقط یک فضای باز نیست، بلکه «قلب تپنده» و اصلی‌ترین عنصر سازمان‌دهنده بنا است.

- عملکرد: تأمین نور، تهویه طبیعی، ایجاد ارتباط بین فضاها، و فراهم کردن محوطه‌ای برای فعالیت‌های روزمره (در خانه) یا نیایش و طهارت (در مسجد).

- ویژگی: نماد آرامش و امنیت در درون‌گرایی؛ محصور بودن توسط دیوارهای بلند و اتاق‌ها، حیاط را به قلمرویی خصوصی تبدیل می‌کند که از هیاهوی بیرون جداست.

۲. گنبدخانه (نماد و ابهت)

فضایی است معمولاً مربع‌شکل که با استفاده از «گوشه‌سازی» به دایره تبدیل شده و گنبد بر آن سوار می‌شود.

- عملکرد: در مساجد، بلندترین و مقدس‌ترین فضای بناست (محراب معمولاً در این قسمت قرار دارد). در بناهای تاریخی، مرکز اصلی تجمع انرژی و دید است.

- ویژگی: ایجاد حس تعالی و عروج به سمت آسمان به دلیل ارتفاع زیاد و فرم گنبدی‌اش.

۳. ایوان (واسط میان فضاها)

فضای نیمه‌باز مسقف که از یک طرف (رو به حیاط یا فضای باز) باز است.

- عملکرد: ایجاد سایه و خنکی، جلوگیری از ورود مستقیم نور آفتاب شدید به اتاق‌ها، و نقش فضای انتقالی بین فضای بسته (اتاق) و فضای باز (حیاط).

- ویژگی: در معماری ایران، ایوان‌ها اغلب به صورت «چهارایوانی» (در مدارس و مساجد) آرایش یافته‌اند که به بنا تعادل و شکوه می‌بخشند.

۴. ورودی (سلسله‌مراتب و حریم)

ورودی در معماری ایرانی یک نقطه ساده نیست، بلکه یک «فرآیند» است.

- عناصر تشکیل‌دهنده: هشتی، دالان (راهرو) و سردر.
- عملکرد: رعایت سلسله‌مراتب؛ از فضای عمومی کوچک به فضای خصوصی خانه یا مسجد. وجود «هشتی» باعث می‌شود تا دید مستقیم از بیرون به درون بنا مسدود شود (حفظ حریم).

۵. شبستان (فضای تجمع و عبادت)

فضای سرپوشیده و معمولاً ستون‌دار در مساجد و مدارس.

- عملکرد: محیطی برای نمازگزاران که در فصول مختلف (زمستان و تابستان) قابل استفاده است.
- ویژگی: شبستان‌ها با ستون‌های متعددی که دارند، ریتم و تکرار زیبایی ایجاد می‌کنند که حس پیوستگی و وحدت را القا می‌کند.

۶. رواق (مسیر و حفاظت)

راهرویی است معمولاً در اطراف صحن مساجد یا بناهای مذهبی که مسقف است و یک سمت آن به فضای باز (صحن) باز می‌شود.

- عملکرد: محافظت در برابر گرما و سرما هنگام حرکت در پیرامون بنا، و ایجاد فضایی برای گفتگو یا استراحت زوار.
 - ویژگی: ایجاد ریتمی از طاق‌ها در کنار هم که باعث می‌شود حرکت انسان در اطراف بنا، یک تجربه بصری پویا باشد.
۷. انواع اتاق و تالارها
- اتاق‌ها بر اساس نیاز و موقعیت خورشید طراحی می‌شدند:
- اتاق‌های زمستان‌نشین: معمولاً در بخش‌های آفتاب‌گیر و کوچک‌تر (تا سریع‌تر گرم شوند).
 - اتاق‌های تابستان‌نشین: در بخش‌های سایه‌گیر و رو به جریان باد (معمولاً دارای پنجره‌های بلند و ایوان).
 - تالار: بزرگ‌ترین و مرتفع‌ترین فضای خانه یا عمارت که برای پذیرایی از مهمانان یا مراسم‌های خاص استفاده می‌شد و معمولاً تزئینات بیشتری داشت.
 - سه دری و پنج‌دری: اتاق‌هایی که بر اساس تعداد بازشوها (در و پنجره) نام‌گذاری می‌شدند تا میزان نور و دید آن‌ها به حیاط مشخص شود.

جدول مقایسه‌ای سریع:

نقش اصلی	جایگاه	عنصر
سازماندهی و تهویه	مرکز بنا	حیاط
نیایش و نماد وحدت	فضای شاخص	گنبدخانه
فضای انتقالی و سایه‌انداز حد فاصل		ایوان
حفظ حریم و سلسله‌مراتب آستانه بنا		ورودی
تجمع و عبادت	پیرامون یا پشت صحن شبستان	
مسیر حرکتی و محافظت	اطراف صحن	رواق

این عناصر وقتی با هم ترکیب می‌شوند، همان «نظام انتظام» را شکل می‌دهند که در جلسه نهم آموختیم.